

Autoreferat

1. Imię i Nazwisko: **Wojciech Birek**

2. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe:

A) Tytuł zawodowy magistra kulturoznawstwa w zakresie specjalności filmoznawczej uzyskany na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Łódzkiego z wynikiem bardzo dobrym w dniu 28 czerwca 1988 roku na podstawie pracy *Poetyka opowieści rysunkowych. Zagadnienie potencjalności tworzyw* napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Teresy Cieślukowskiej i recenzowanej przez prof. dr hab. Grzegorza Gazdę.

B) Stopień naukowy doktora nauk humanistycznych w zakresie literaturoznawstwa – wiedza o kulturze, nadany uchwałą Rady Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Rzeszowskiego dnia 17 czerwca 2004 na podstawie rozprawy doktorskiej *Główne problemy teorii komiksu* napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Stanisława Uliaszka, a recenzowanej przez prof. dr hab. Krzysztofa Dmitruka (Uniwersytet Rzeszowski) oraz prof. dr hab. Tadeusza Żabskiego (Uniwersytet Wrocławski).

3. Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych:

A) Od 1 października 1995 roku zatrudniony na stanowisku asystenta na Wydziale Filologicznym Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie, w Instytucie Filologii Polskiej w wymiarze pełnego etatu.

B) Od 1 października 2004 roku zatrudniony na stanowisku adiunkta na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Rzeszowskiego, w Instytucie Filologii Polskiej w wymiarze pełnego etatu.

C) Od 1 października 2015 roku zatrudniony na stanowisku starszego wykładowcy na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Rzeszowskiego, w Instytucie Filologii Polskiej (przemianowanym na Instytut Polonistyki i Dziennikarstwa), początkowo w wymiarze pełnego etatu, a od 1 października 2017 roku - pół etatu.

D) Od 1 stycznia 2019 roku zatrudniony na stanowisku adiunkta badawczo-dydaktycznego na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Rzeszowskiego, w Instytucie Polonistyki i Dziennikarstwa w wymiarze pełnego etatu.

4. Wskazanie osiągnięcia wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. 2016 r. poz. 882 ze zm. w Dz. U. z 2016 r. poz. 1311.):

a) tytuł osiągnięcia naukowego:

Henryk Sienkiewicz w obrazkach. Rysunki Henryka Sienkiewicza i obrazkowe adaptacje jego powieści

b) autor/autorzy, tytuł/tytuły publikacji, rok wydania, nazwa wydawnictwa, recenzenci wydawniczy:

Wojciech Birek, *Henryk Sienkiewicz w obrazkach. Rysunki Henryka Sienkiewicza i obrazkowe adaptacje jego powieści*, wydawnictwo Fundacja Instytut Kultury Popularnej, Poznań 2018, ISBN 978-83-939707-9-7, recenzent wydawniczy: prof. UAM dr hab. Wiesław Ratajczak, Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu.

c) omówienie celu naukowego ww. pracy i osiągniętych wyników wraz z omówieniem ich ewentualnego wykorzystania.

Publikacja składa się z dwóch odrębnych tematycznie części. Pierwsza z nich, zatytułowana *Rysunki Henryka Sienkiewicza*, jest próbą uporządkowania i omówienia zachowanych do dziś resztek bogatej rysunkowej i malarskiej twórczości autora *Trylogii*, ze szczególnym uwzględnieniem ich funkcji narracyjnych - w przypadku rysunków, stanowiących integralny składnik korespondencji pisarza lub będących pobieżnymi najczęściej szkicami ilustracyjnymi nawiązującymi do tekstów literackich, staram się określić ich związki z tekstem słownym oraz przyjmowane przez autora strategie nadawcze. Zabiegi z zakresu narracji wizualnej omawiam też w odniesieniu do rysunków satyrycznych i „reportaży graficznych”, choć w tych przypadkach brak informacji określających kontekst sytuacyjny znacznie ogranicza możliwości pełnego odczytania intencji autora i rozszyfrowania znaczeń. W samodzielnych rysunkach portretowych, pejzażowych i studiach martwej natury zwracam uwagę na warsztatowe aspekty omawianych prac.

Materiał badawczy uporządkowany jest w następujący sposób: na początku omówione zostały ilustracje, zamieszczone w znanym dziś tylko z reprodukcji młodzieńczym liście pisarza z Poświętnego; następnie karykatury i autokarykatury Sienkiewicza, jego szkice i wariacje ilustracyjne oraz rysunki zwierząt, graficzne reportaże i wreszcie „notatki” topograficzne, do których dołączone zostało omówienie studiów przedmiotów i prób pejzażowych. Starłem się

zebrać w opracowaniu wszystkie znane mi prace graficzne Sienkiewicza, zamieszczając w nich reprodukcje; tam, gdzie znane są miejsca przechowywania oryginałów, skorzystałem z reprodukcji udostępnionych przez dysponujące nimi instytucje – Muzeum Henryka Sienkiewicza w Oblęgorku, Muzeum Literatury w Warszawie, Bibliotekę Raczyńskich w Poznaniu oraz Instytut Ossolineum we Wrocławiu. Ponieważ omawiany tekst nie ma charakteru katalogowego, w prezentacji wizualnej pomiąłem kilka mniej znaczących, właściwie wręcz szczątkowych dokumentów graficznych.

Wśród omawianych prac graficznych pisarza zwracają uwagę jego autokarykatury, w których, portretując się zazwyczaj z profilu, często stawiał się w sytuacjach narracyjnych, w działaniu i interakcji z innymi osobami i otoczeniem. Ich zadaniem było pokazanie humorystycznego dystansu do własnej – publicznie postrzeganej wręcz pomnikowo – osoby, a jednocześnie ocieplenie wizerunku i pokazanie bardziej prywatnego oblicza. W obfitej i bogato ilustrowanej korespondencji ze szwagierką Jadwigą Janczewską Sienkiewicz posługuje się autokarykaturą do celowego umniejszenia własnej osoby, przybierając pozy i maski skruchy i pokory, które służyły mu do dyskretnego przekonania adresatki do swych racji. Tak w słowie, jak i obrazie pisarz chętnie wciela się w postaci literackie, mitologiczne, a nawet zwierzęce, formułując rozbudowaną konwencję komunikacji pełnej aluzji i prywatnych kodów retorycznych i symbolicznych.

Z kolei w karykaturach zarówno znanych, jak i tych niemożliwych dziś do zidentyfikowania postaci ze swego otoczenia ujawnia się Sienkiewicz jako sprawny fizjonomista oraz bystry obserwator; z kolei liczne nieudane i zarzucone próby rysunkowe pokazują jego zmagania z materia graficzną i problemami warsztatowymi w przedstawieniu postaci i otoczenia. Rozproszona po zbiorach dokumentów rysownicza spuścizna pisarza to dziś ledwie ułamek jego plastycznej aktywności i choć świadomość jej istnienia nie jest niczym nowym, dotąd nie podjęto próby kompleksowego jej opisanie i zaprezentowania. Temat rysunków Henryka Sienkiewicza, podjęty dla potrzeb częściowego zaprezentowania podczas konferencji naukowej „Śmiech Sienkiewicza – śmiech z Sienkiewicza” zorganizowanej we wrześniu 2015 roku w Łukowie, Okrzei i Woli Okrzejskiej, wydał mi się wart możliwie pełnego opracowania, którego efekty przybrały postać monografii (zbyt późne uświadomienie sobie bogactwa materiałów badawczych uniemożliwiło nadanie jej formy samodzielnej publikacji). Zawarty w książce tekst z pewnością wymagać będzie rozwinięcia i uzupełnień – niestety, zabrakło czasu na sporządzenie ujednoliconego spisu katalogowego wszystkich znanych prac graficznych Sienkiewicza (z czym wiązałoby się opracowanie kryteriów uporządkowania i

samej struktury opisu, uwzględniającego specyfikę tych prac), poza tym już po zakończeniu prac nad książką pojawiły się kolejne rysunki, które również należy badawczo opracować.

Druga część publikacji nosi tytuł *Obrazkowe adaptacje dzieł Henryka Sienkiewicza – próba analizy zbiorczej*. Głównym przedmiotem zrelacjonowanych w niej badań są polskie i światowe adaptacje komiksowe utworów literackich pisarza. Ponieważ jego powieści i nowele należą do narodowego, a wybrane powieści - także światowego kanonu literackiego, doczekały się one znacznej liczby adaptacji na formy narracji wizualnej. Oprócz klasycznych adaptacji komiksowych (włączając w to również wczesną formułę opowieści graficznych w postaci tzw. „historyjek obrazkowych”, opatrzonych podpisami pod obrazkami) uwzględniłem w omówieniu również fotopowieści i fotokomiksy (zazwyczaj wykorzystujące materiał fotograficzny z filmowych ekranizacji powieści), a także niemal zupełnie dotąd nie obejmowane badaniami adaptacje w formie przezroczy graficznych przeznaczonych do projekcji przy pomocy specjalnego rzutnika. Wśród omówionych adaptacji znalazły się również formy hybrydyczne, lokujące się na pograniczu bogato ilustrowanej redukcji literackiej powieści i komiksu bądź historyjki obrazkowej opatrzonej rozbudowanymi podpisami, a jedynie brak dostępu do adaptacji przybierających formę zestawów naklejek przeznaczonych do nalepienia w przeznaczonych do tego celu albumach oraz luźnych kart kolekcjonerskich zawierających ilustracje z podpisami narracyjnymi, dołączanych do czekolady spowodował ograniczenie ich opisu do odnotowania faktu ich istnienia. Uwzględnione w opracowaniu adaptacje tworzą zbiór odznaczający się dużym rozrzutem czasowym - publikowane były od lat trzydziestych ubiegłego stulecia po współczesność – oraz geograficznym – ich lista (biorąc pod uwagę tylko pierwodruki) obejmuje szesnaście krajów na pięciu kontynentach. Omówieniem objęto w sumie osiemdziesiąt osiem adaptacji polskich i zagranicznych – wiele z nich w różnych wariantach edytorskich i edycjach obcojęzycznych, które wymagały osobnego opisu w przypadku znaczących zmian w stosunku do pierwodruku. Wszystkie omówienia powstały w oparciu o lekturę badanych utworów, co wymagało uzyskania do nich bezpośredniego – jeśli to możliwe – lub pośredniego – w postaci reprodukcji cyfrowych, a w kilku przypadkach choćby fragmentarycznego dostępu. Ustalenie listy rozpoznanych, tak polskich, jak i zagranicznych adaptacji wymagało żmudnej i rozległej kwerendy – nie wszystkie objęte poszukiwaniami kraje doczekały się uporządkowanej bibliografii publikacji komiksowych, a opracowane dotychczas bibliografie poświęcone twórczości Henryka Sienkiewicza również okazały się w tym zakresie dalece niewystarczające, tak jeśli chodzi o ilość tytułów, jak ich opis bibliograficzny – ten ostatni zazwyczaj nie uwzględnia specyfiki publikacji komiksowych. W gromadzeniu informacji i materiałów korzystałem z pomocy i

życzliwości wielu badaczy i kolekcjonerów, a także twórców niektórych prezentowanych komiksów z Polski i zagranicy; tam, gdzie było to możliwe, starałem się zdobyć odnośne publikacje drogą zakupów, których efektem było zebranie bogatej kolekcji światowych komiksowych „sienkiewiczianów”, która zasługuje na osobną prezentację w formie wystawy.

Opracowanie zebranych materiałów objęło możliwie szczegółowy opis publikacji, którego dodatkowym efektem jest zestawienie bibliograficzne omawianych utworów zebrane w dołączonym do tekstu aneksie; uwzględnia on specyfikę publikacji komiksowych i parakomiksowych, podając informacje o najważniejszych parametrach poligraficznych, w tym m. in. liczbie plansz komiksowych, a tam, gdzie określili to autorzy albo wydawca – również kadrów. Opis stara się też uwzględnić informacje o okolicznościach, powodach i funkcjach publikacji omawianych adaptacji. Następnym etapem omówienia była próba analizy ujęcia w adaptacji materiału fabularnego pierwowzoru, redukcji, odstępstw i modyfikacji w stosunku do niego, zastosowanych w procesie adaptacji środków wyrazu, wreszcie osiągniętych efektów. Analizę oparto na kryteriach zaproponowanych w części teoretycznej, której podstawą był opublikowany wcześniej, a streszczony w monografii artykuł *Komiksowe adaptacje literatury – problemy badawcze*. Było to zestawienie operacji retorycznych stosowanych w procesie adaptacji przez ich autorów, sporządzone przez Sewerynę Wysłouch, a także model tzw. „pola adaptacji”, oparty na zestawieniu kryteriów spójności tworzywa i wierności adaptacji w stosunku do pierwowzoru, zaproponowanych przez Annę Czarnocką. Z uwagi na zbiorczy charakter analizy, w której zestawiono ze sobą różne adaptacje tego samego pierwowzoru literackiego, procedurę analityczną uzupełniono o etap analizy porównawczej, obejmującej adaptacje jednego utworu i zawartej w podsumowaniu każdego rozdziału.

W pracy zachowano następujący porządek omówienia: zidentyfikowane adaptacje poszczególnych utworów Henryka Sienkiewicza zebrano i opisano w porządku chronologicznym, przyjmując frekwencyjny porządek prezentacji – od najczęściej do najrzadziej adaptowanych pierwowzorów. Kolejno omówiono zatem: adaptacje *Quo vadis*, *W pustyni i w puszczy*, *Ogniem i mieczem*, *Krzyżaków*, pozostałych części *Trylogii* oraz *Trylogii* jako całości, *Listów z podróży do Ameryki* oraz dwóch nowel: *Janka muzykanta* i *Latarnika*, a także twórczości pisarza potraktowanej jako całość, która stała się inspiracją do rocznicowej publikacji komiksowej *Lekturnik*, wydanej pod patronatem Narodowego Centrum Kultury. Oprócz adaptacji komiksowych i parakomiksowych (w formie „historyjek obrazkowych”, fotokomiksów i fotopowieści oraz form hybrydycznych, przeplatających tekst literacki z narracją obrazkową) uwzględniono też w osobnych podrozdziałach adaptacje w formie przezroczy graficznych i fotograficznych przeznaczonych do projekcji za pomocą specjalnych

rzutników; ze względu na brak – w chwili publikacji książki - informacji o czasie powstania poszczególnych adaptacji przezroczowych, porządek chronologiczny zastąpiono kolejnością zdarzeń przedstawionych w fabule pierwowzoru (w adaptacjach fragmentarycznych) lub alfabetyczną w zapisie tytułów – w przypadku adaptacji całościowych. Już po oddaniu książki do druku udało mi się dotrzeć do kolejnych informacji, bliżej precyzujących okoliczności i czas powstania omawianych adaptacji przezroczowych, co oznacza konieczność kontynuacji badań w tym zakresie.

Oprócz klasycznych adaptacji utworów literackich Henryka Sienkiewicza w omówieniu uwzględniono również różnego rodzaju wariacje na ich temat, w których pojawiają się nawiązania do fabuły pierwowzorów lub znane z nich postacie. W przypadku wariacji uwzględniono stopień i charakter nawiązań do pierwowzoru oraz zakres zmian w odczytaniu jego składników dla potrzeb nowego kontekstu fabularnego i estetycznego.

W zestawieniu i opisie uwzględniono też adaptacje pośrednie, których podstawą były filmowe ekranizacje utworów Henryka Sienkiewicza; w tych przypadkach wzięto pod uwagę przepływ rozwiązań narracyjnych i fabularnych zaczerpniętych z pierwowzoru literackiego i filmu oraz takich, których źródłem była inwencja autorów adaptacji. We wszystkich badanych utworach starano się również rozpoznać i opisać źródła zewnętrznych inspiracji, głównie ikonograficznych, wprowadzających czasami do odczytania utworów nowe, nie zawsze pożądane konteksty.

Złożony i różnicowany na wielu płaszczyznach charakter materiału źródłowego, w sporej części zupełnie nieznanego w Polsce, a często też zapoznanego w miejscach publikacji, sprowokował konieczność poszukiwania sposobów ich uporządkowania, metod opisu i formułowania wniosków badawczych. Analityczne zorientowanie procedur, wymagających żmudnego nieraz opisu kolejnych fabuł, rozwiązań narracyjnych i zabiegów adaptacyjnych, wraz z ilością omówionych utworów wpłynęło na rozmiary publikacji; z uwagi na niedostępność, a nawet w kilku przypadkach unikatowy charakter badanych materiałów, tak szczegółowa ich prezentacja wydała się celowa, a nawet niezbędna, szczególnie w zakresie prezentacji materiału ilustracyjnego. Na gruncie badań komiksu w Polsce nie powstały dotąd prace o tak rozległym zakresie, jednocześnie aspirujące do możliwie pełnej i szczegółowej prezentacji badanego zjawiska. Przeprowadzenie starannych badań porównawczych pozwoliło na wskazanie modyfikacji i zabiegów redukcji i rekompozycji w odniesieniu do niektórych wariantów publikacji, niedostrzeżonych przez badaczy w krajach, w których one powstały. Niszowy w gruncie rzeczy charakter przedmiotu badań, które obejmują utwory o nie zawsze wysokich wartościach artystycznych, nie zmienia faktu, że dotyczą one interesującego i w

zasadzie wyjątkowego zjawiska, jakim była popularność w świecie twórczości jednego z ważniejszych polskich pisarzy, która odcisnęła się między innymi w formie tak licznych i zróżnicowanych adaptacji obrazkowych. Pretendujące do miana możliwie kompletnego (choć z pewnością wymagające kolejnych uzupełnień i rozwinięć) opracowanie zagadnień związanych z obrazkowymi adaptacjami twórczości literackiej Henryka Sienkiewicza ma w pierwszym rzędzie stanowić kompendium informacji o objętych zestawieniem utworach z myślą o ich dalszych, bardziej pogłębionych badaniach, także jako przykładów komiksowych adaptacji literatury.

Jednym z większych atutów przedstawionej jako podstawa postępowania habilitacyjnego publikacji jest zidentyfikowanie i możliwość pełnego opisu nieznanego dotąd brazylijskiego, portugalskojęzycznego pierwodruku opowieści obrazkowej *W pustyni i w puszczy w obrazkach* – publikacji polonijnej, przeznaczonej dla dzieci polskich imigrantów w Brazylii. Porównanie obu edycji pozwoliło na zaklasyfikowanie polskiej wersji jako swobodnego przekładu portugalskiego pierwodruku, a nie samodzielnej adaptacji powieści Sienkiewicza.

Istotnym, moim zdaniem, wkładem przedstawionych tu badań w wiedzę o XX-wiecznej polskiej sztuce ilustracji i narracji graficznej jest uwzględnienie w nich zupełnie dotąd nieobjętych pracami badawczymi adaptacji w formie przezroczy, które to zagadnienie - w świetle zebranych już po ukończeniu książki informacji i materiałów - z pewnością stanie się celem dalszych badań. Podobnie zresztą jak klasycznie komiksowe adaptacje, w miarę dalszego uzupełniania informacji o tych już rozpoznanych i uzyskiwania dostępu do kolejnych. Spontanicznie zrodzony projekt zbadania obrazkowych adaptacji dzieł Henryka Sienkiewicza znajduje się obecnie – mimo krótkiego czasu dotychczasowej jego realizacji – na tak zaawansowanym stopniu opracowania, że jego kontynuowanie wydaje się wręcz obowiązkiem.

5. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych.

Od początku moich zainteresowań naukowych ich głównym przedmiotem był komiks. Zajmowałem się nim już podczas studiów kulturoznawczych na Uniwersytecie Łódzkim, na co pozwolił mi indywidualny tok studiów w ramach specjalności filmoznawczej i udział w literaturoznawczym seminarium magisterskim prof. dr hab. Teresy Cieślukowskiej. Już w trakcie studiów napisałem pierwszy artykuł naukowy o komiksie, poświęcony pokrewieństwu oraz związkowi komiksu i filmu, zaprezentowany w formie referatu podczas ogólnopolskiej sesji naukowej kół filmoznawczych, zorganizowanej w 1983 roku przez Koło Naukowe Filmoznawców, którego byłem przewodniczącym, i nagrodzony tam drugą nagrodą

w konkursie referatów. Po latach tekst ukazał się w publikacji zbiorowej *Od fantastyki do komiksu* przygotowanej pod redakcją Kazimierza Sobotki i Zbigniewa Batki. Moją pierwszą publikacją w obiegu naukowym była recenzja z książki Krzysztofa Teodora Toeplitza *Sztuka komiksu. Próba definicji gatunku artystycznego*, napisana już po ukończeniu pod kierunkiem prof. dr hab. Teresy Cieślikowskiej prac nad rozprawą magisterską poświęconą poetyce komiksu, w której korzystałem z publikacji francuskojęzycznych, sprowadzonych specjalnie w tym celu dzięki uprzejmości Ambasady Francuskiej w Warszawie. Recenzja z książki K. T. Toeplitza ukazała się w „Zagadnieniach Rodzajów Literackich” w 1988 r., a jej bardziej popularnonaukowy wariant – w 1986 roku w łódzkim periodyku kulturalnym „Odgłosy”.

Niestety, mimo propozycji zatrudnienia na Uniwersytecie Łódzkim otrzymanej po uzyskaniu tytułu magistra (na podstawie rozprawy o komiksie, zatytułowanej *Poetyka opowieści rysunkowej. Zagadnienie potencjalności tworzyw* – jej recenzentem był prof. dr hab. Grzegorz Gazda), ze względów osobistych musiałem zrezygnować z kontynuowania uniwersyteckiej aktywności naukowej. Wraz z rodziną powróciłem do rodzinnego Rzeszowa i przez kilka lat pracowałem w firmach zajmujących się działalnością reklamową i wydawniczą, jednocześnie kontynuując działalność w szerokim zakresie związaną z komiksem – jako twórca, potem także tłumacz, publicysta i popularyzator kształtującego się w Polsce po zmianie ustroju medium. W połowie lat dziewięćdziesiątych podjąłem decyzję o powrocie do naukowych badań komiksu i z myślą o napisaniu poświęconej mu rozprawy doktorskiej złożyłem podanie o zatrudnienie w Instytucie Filologii Polskiej Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie. Doktorat, zatytułowany *Główne problemy teorii komiksu*, obroniłem w roku 2004. Pracę tę oceniono jako wyróżniającą się, za co przyznano mi nagrodę indywidualną Rektora III stopnia. Do dziś nie ukazała się ona drukiem (z wyjątkiem fragmentów, dostępnych w Internecie w „składnicy” magazynu „Zeszyty Komiksowe”), choć ostatnio wydawnictwo Timof Comics wznowiło prace redakcyjne i wpisało ją w plan wydawniczy.

Przez cały okres pracy na uczelni zajmuję się szerokim zakresem badań komiksu, których efektem jest seria artykułów, publikowanych w czasopismach naukowych i popularnonaukowych oraz rozdziały w monografiach. W roku 2014 osiem z nich, publikowanych w periodykach i monografiach naukowych niepoświęconych badaniom komiksu – niektóre w wersjach rozszerzonych - złożyło się na książkę *Z teorii i praktyki komiksu. Propozycje i obserwacje*, wydaną przez poznańską oficynę Centrala. Znalazły się tam teksty z różnych okresów – od studenckiego przeglądu powiązań komiksu i filmu, poprzez próby uchwycenia specyficzności medium komiksowego (artykuł: *Komiks – estetyka i narracja. Poszukiwania tożsamości medium w XXI wieku*) i uporządkowania kilku obszarów

tematycznych (tekst metodologiczny o komiksowych adaptacjach literatury i przegląd form komiksu dla dzieci w Polsce), wybrane zagadnienia poetyki i stylistyki komiksu (teksty poświęcone zastosowaniom ekwiwalencji graficznej w funkcji znaczeniowej oraz formom sylwicznym w komiksie) po monograficzne opracowania z zakresu historii komiksu polskiego – teksty o komiksowych i ilustrowanych edycjach *W pustyni i w puszczy* oraz „kolorowych zeszytach” z serii o kapitanie Żbiku autorstwa Grzegorza Rosińskiego. Ten ostatni tekst był rozszerzoną wersją dwóch rozdziałów monografii poświęconej twórczości rysownika serii *Thorgal*, opublikowanej w formie bogato ilustrowanego katalogu towarzyszącego wystawie retrospektywnej „Grzegorz Rosiński, mistrz ilustracji i komiksu”, przygotowanej w 2012 roku przez Muzeum Regionalne w Stalowej Woli i pokazywanej następnie w Krakowie i Kielcach.

W scharakteryzowanym wyżej książkowym wyborze tekstów zabrakło opracowań o charakterze edukacyjnym – zostały one pominięte z myślą o innym, niezrealizowanym projekcie wydawniczym. Były one adresowane głównie do nauczycieli i dotyczyły komiksu jako przedmiotu i narzędzia edukacji. Tematykę tę podejmowałem w opracowaniach naukowych dwukrotnie: w roku 1999, w tekście *Komiks - kłopotliwy obiekt edukacji*, opublikowanym w serii „Dydaktyka” „Zeszytów Naukowych Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie”, oraz w 2002 roku, w artykule *Elementy wiedzy o komiksie*, zamieszczonym w tomie *Wybrane zagadnienia edukacji polonistycznej* (red. Henryk Kurczab, Urszula Kopeć i Elżbieta Kozłowska, wyd. UR, Rzeszów). W ubiegłym roku ponownie podjąłem temat komiksu i edukacji, zamieszczając poświęcony mu tekst o charakterze metodycznym w przygotowanej przez Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne antologii komiksu na stulecie odzyskania niepodległości *100 na 100*. Zawarte w tym tekście uwagi praktyczne skierowane do nauczycieli planujących poprowadzenie zajęć z komiksem lub o komiksie były wynikiem moich własnych doświadczeń, uzyskanych podczas licznych spotkań warsztatowych poświęconych komiksowi, organizowanych w szkołach, bibliotekach i ośrodkach kultury.

Zarówno moja praca magisterska, jak i doktorska miały charakter teoretyczny. Podjęta w drugiej połowie lat osiemdziesiątych próba sformułowania poetyki komiksu – dla którego zaproponowałem wówczas (na użytek tej jednej pracy) nazwę „opowieść rysunkowa”, kierując się chęcią uniknięcia niepożądanych kontekstów kojarzonych z potocznymi i stereotypowymi znaczeniami słowa „komiks” – koncentrowała się na możliwościach formułowania znaczeń zawartych w tworzywach składających się na strukturę omawianej formy przekazu. Napisana kilkanaście lat później rozprawa doktorska była bardziej rozbudowaną, dojrzałą metodologicznie i odwołującą się do bogatszego zasobu zagranicznej literatury przedmiotu. Po omówieniu problemów terminologicznych poświęciłem obszerny rozdział zagadnieniom

definicji komiksu i wyznacznikom komiksowości, charakteryzując następnie granice i pograniczne obszary komiksu. Kolejne rozdziały zostały poświęcone charakterystyce tworzyw komiksu – z obszernym omówieniem problematyki znaków ikonicznych – strukturze paradygmatycznej i syntagmatycznej utworu komiksowego oraz ontologii komiksu i jego paradygmatowi.

Niektóre ze sformułowanych w *Głównych problemach teorii komiksu* propozycji starałem się rozwinąć w odrębnych tekstach teoretycznych lub wykorzystać jako narzędzia w opracowaniach o charakterze analitycznym. Tak było np. z tzw. „Trójkątem McClouda” – figurą obrazującą możliwości stylistyczne komiksu, którą wprowadził i omówił amerykański autor i teoretyk komiksu Scott McCloud w przedstawionym w formie komiksu traktacie *Zrozumieć komiks*. Figurę tę w zmodyfikowanej formie wykorzystałem jako narzędzie do analizy i prezentacji przemian i zróżnicowania stylistyki graficznej komiksów jednego z polskich twórców w tekście *Stylistyka graficzna komiksów Krzysztofa Gawronkiewicza – próba charakterystyki*, opublikowanej w monografii zbiorowej *Komiks. Wokół warstwy wizualnej*, pod red. Justyny Czai i Michała Traczyka (Poznań 2016) oraz w języku niemieckim w książce *Comic in Polen, Polen in Comic* pod red. Kamili Kupczyńskiej i Renaty Makarskiej (Berlin 2016). Innym, bardziej fundamentalnym tekstem dotyczącym stylistyki komiksu jest artykuł *Po co nam stylistyka komiksu*, zamieszczony w monografii zbiorowej *Komiks i jego konteksty* pod red. Izoldy Kiec i Michała Traczyka (Poznań 2014). Obszerny tekst poświęciłem jednemu ze szczegółowych zagadnień z zakresu stylistyki komiksu - *Interpunkcja jako typograficzny środek ekspresji w komiksie*, („Zeszyty Komiksowe” nr 22, 2016) – w tym wypadku łącząc zainteresowania teoretyczne z praktycznymi doświadczeniami tłumacza komiksów.

W moim dorobku znalazły się także teksty o charakterze słownikowym, jak hasła „komiks” i „powieść graficzna”, opublikowane w „Zagadnieniach Rodzajów Literackich” w roku 2009 (nr 52, z. 1-2 (103-104), a następnie w *Słowniku rodzajów i gatunków literackich* p. red. Grzegorza Gazdy, (Warszawa 2012 – tylko hasło „komiks” – drugie z haseł nie znalazło się w *Słowniku* przez niedopatrzenie). Kilkakrotnie podjąłem też próbę opisu aktualnego statusu badanego przeze mnie zjawiska – czy to w skali krajowej, czy też globalnej: w 1994 roku w artykule *Między nadzieją i niemocą - młody komiks polski lat dziewięćdziesiątych*, w kwartalniku „Fraza” nr 5/6/1994, następnie na łamach miesięcznika „NaGłos” w październiku 1995 r. w tekście *Wielce obiecujący kryzys. Komiks polski lat dziewięćdziesiątych*; w roku 1999 - *Komiks końca tysiąclecia* – w fanzinie „Fantom”, przedrukowanym następnie w antologii komiksu polskiego *Komiks* (wyd. Egmont Polska, 2000). Kolejną próbę diagnozy zjawiska podjąłem w artykule *Komiks między estetyką i narracją* opublikowanym w „Zeszytach

Naukowo-Artystycznych Wydziału Malarstwa Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie”, nr 10/2009-2010, obecnie zaś przygotowuję kolejny tego typu tekst dla podobnego periodyku Wydziału Sztuki Uniwersytetu Rzeszowskiego „Warstwy”.

Z tekstami próbującymi opisać kondycję polskiego i światowego komiksu współczesnego koresponduje moja aktywność jako kuratora wystaw komiksu w Polsce i za granicą oraz autora tekstów w katalogach wystaw; moje teksty pojawiają się również jako wprowadzenia i posłowania w publikacjach komiksowych, jak np. wydanie zbiorcze komiksu *Fistaszki zebrane* Charlesa M. Schulza (wstęp do tomu 3, wyd. Nasza Księgarnia 2010) czy antologia komiksów z magazynu „Relax” (posłowie do tomu 2, wyd. Egmont Polska 2017). Niektóre z tych katalogów wymagały przygotowania tekstów z zakresu historii komiksu: w katalogu wystawy „D’arcykomiks” (Warszawa 2002) był to tekst *Od Doktora Festusa do Pirata Izaaka – czyli niezwykle przygody komiksu we Francji i okolicach*, zaś w przygotowanym przez Muzeum Narodowe w Krakowie dwujęzycznym katalogu wystawy komiksów z kolekcji Wojciecha Jamy *Teraz komiks! / Comics now! – rozdział Formy protokomiksowe w Europie na przełomie XIX i XX wieku*. Historycznokomiksowy charakter ma też komiksowa część dysertacji habilitacyjnej, poświęcona obrazkowym adaptacjom utworów Henryka Sienkiewicza, a także poprzedzające ją artykuły. Również większość najnowszych artykułów, przygotowywanych właśnie do druku lub dopiero powstających, rozwija wybrane zagadnienia ujęte w monografii.

Ostatnim z wartych wyodrębnienia obszarów tematycznych poruszanych przeze mnie w tekstach naukowych i popularnonaukowych jest wiedza o komiksie. W „Zeszytach Komiksowych” w 2006 r. ukazało się omówienie pt. *Francuskojęzyczna teoria komiksu – krótka wycieczka*; a w 2007 r. – popularnonaukowy tekst poświęcony sympozjum komiksoznawczym organizowanym w Łodzi przy Międzynarodowym Festiwalu Komiksu *Niewidzialna nauka (o łódzkich sympozjach komiksologicznych)*, opublikowany w miesięczniku „Czas Fantastyki”. Natomiast w roku 2012 moja obszerna odpowiedź na międzynarodową ankietę dotyczącą perspektyw światowych badań komiksu ukazała się w czeskiej monografii *Studia komiksu: možnosti a perspektywy* (Ołomuniec 2012).

Istotnym uzupełnieniem mojej działalności naukowej są tłumaczenia tekstów naukowych z języka francuskiego: W monografii Jerzego Szyłaka *Komiks w szponach miernoty. Rozprawy i szkice* (wyd. Timof Comics, Warszawa 2013) zamieszczono w aneksie tłumaczony przeze mnie artykuł Bernarda Toussainta *Ideografia i komiks*, zaś w tym samym wydawnictwie czeka na druk jedna z fundamentalnych prac z zakresu francuskojęzycznej teorii komiksu – *System komiksu* Thierry’ego Groensteena. Przetłumaczyłem również wywiad-rzekę

opracowany przez Patricka Gaumera i Piotra Rosińskiego *Grzegorz Rosiński. Monografia* (Wyd. Egmont Polska, Warszawa 2013), aktywnie współpracując przy skompletowaniu polskiej, rozszerzonej bibliografii prac artysty, opracowanej przez Pawła Rygiela.

Z uprawianą przeze mnie dziedziną wiąże się pewna istotna trudność – badania komiksu nie mają do dziś wyraźnie wyodrębnionego miejsca w klasyfikacji dyscyplin naukowych w naszym kraju, choć specyfika medium, jego wielotworzywowość i złożony charakter struktury powinny mu takie miejsce zapewnić. Jednak ani wcześniejsze, ani tym bardziej zaproponowany ostatnio nowy system klasyfikacji dziedzin i dyscyplin naukowych nie uwzględniają istnienia badań komiksu jako wyodrębnionej dyscypliny, której aktywni przedstawiciele z racji braku w naszym kraju wyspecjalizowanych ośrodków badawczych prowadzą badania w obrębie ośrodków o różnorodnym profilu. Badania komiksu i narracji graficznych z racji złożonego statusu medium prowadzone są w obrębie literaturoznawstwa, nauk o kulturze, nauki o sztuce oraz obszarów pogranicznych i badań interdyscyplinarnych, w wyniku czego np. badania komiksowych adaptacji literatury łatwiej przyporządkować w sprawozdaniach pograniczom literaturoznawstwa niż nieuwzględnianym w klasyfikacjach badaniom komiksu (próbując uchwycić ten specyficzny stan rzeczy, w tytule jednego z artykułów poświęconych życiu naukowemu uprawianej przeze mnie dyscypliny użyłem na jej określenie sformułowania „niewidzialna nauka”). Jest to problem, którego uregulowaniem warto zająć się w przyszłości.

Z uwagi na specyficzny charakter dziedziny, którą zajmuję się nie tylko badawczo, od lat uczestnicząc w jej kształtowaniu i promowaniu w Polsce i za granicą w postaci organizowania poświęconych mu festiwali i uczestniczenia w nich, prowadzenia spotkań z autorami i prelekcji, pełnienia funkcji jurorskich w krajowych i międzynarodowych konkursach komiksowych, organizowania wystaw indywidualnych i zbiorowych (a czasami także uczestniczenia w nich jako autor) i opracowywania tekstów ich katalogów, przygotowywania rekomendacji projektów publikacji komiksowych, prowadzenia zajęć warsztatowych, wreszcie tłumaczenia komiksów z języka francuskiego oraz realizacji komiksów w roli scenarzysty lub rysownika – w moim dorobku brak kilku znaczących składników, jak redakcja publikacji naukowych czy przygotowanie i prowadzenie grantów. Choć jako członek rady naukowej pisma „Zeszyty Komiksowe” podejmuję się opiniowania nadsyłanych do redakcji tekstów, zdecydowanie lepiej czuję się w roli autora niż redaktora – większość opublikowanych przeze mnie artykułów powstało na konkretne zamówienie, a dwa teksty „sienkiewiczowskie”, które stały się bodźcem do przedstawianej jako podstawa habilitacji monografii, są efektem udziału w konferencjach zorganizowanych w ramach projektu badawczego „Henryk Sienkiewicz.

Obecność w kulturze polskiej XX wieku. Polskość i nowoczesność. Recepcja i nowe odczytania” realizowanego przez Laboratorium „Henryk Sienkiewicz w kulturze polskiej XX wieku”, choć ja sam nie byłem uczestnikiem projektu. Na okładce tomu „Śmiech Sienkiewicza. Śmiech z Sienkiewicza” wykorzystano ponadto rysunek mojego autorstwa.

Oprócz komiksu zajmuję się również – także z racji prowadzonych na uczelniach zajęć dydaktycznych – literaturą, filmem i plastyką, ze szczególnym uwzględnieniem sztuki ilustracji. Z racji skoncentrowania się na głównym dla mnie przedmiocie badań dziedziny te pojawiają się w moich tekstach najczęściej w mniejszym lub większym powiązaniu z komiksem i formami narracji graficznej.

6. Działalność dydaktyczna i organizacyjna.

Jako nauczyciel akademicki z ponad dwudziestoletnim stażem prowadziłem lub prowadzę na macierzystej uczelni zajęcia dydaktyczne z takich przedmiotów jak poetyka, teoria literatury, antropologia kultury i literatury, metodologia badań literackich, wiedza o kulturze, problemy historii kultury, kultura audiowizualna, formy narracji graficznej czy wstęp do scenariopisarstwa. W latach 2003/04 i 2004/05 prowadziłem zajęcia z projektowania komiksów w Wyższej Szkole Sztuki i Projektowania w Łodzi. Wygłosiłem wykład gościnny (2005 r.) oraz trzykrotnie (lata 2009-2011) prowadziłem zajęcia warsztatowe z zakresu komiksu na Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie. Od roku 2014 prowadzę zajęcia z teorii i historii komiksu na studiach podyplomowych specjalności „Ilustracja i komiks”, organizowanych na Akademii Sztuk Pięknych w Łodzi, a od dwóch lat – ćwiczenia z przedmiotu „grafika ilustracyjna” w Wyższej Szkole Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie. W roku akademickim 2017/2018 służyłem swoją wiedzą o komiksie studentom z Wydziału Sztuki Uniwersytetu Rzeszowskiego, przeprowadzając na zaproszenie Wydziału wykład otwarty oraz gościnnie uczestnicząc w zajęciach ćwiczeniowych dotyczących projektowania komiksu.

Jako tłumacz komiksów z języka francuskiego z bogatym dorobkiem, obejmującym dziś kilkaset tytułów, oraz niemal trzydziestoletnim doświadczeniem, w marcu 2014 roku poprowadziłem zajęcia warsztatowe w ramach warsztatów translatorskich „Boyowisko” organizowanych przez Centrum Translatoryczne Uniwersytetu Gdańskiego.

Przygotowałem również projekty nowych przedmiotów dla potrzeb kierunku „Dziennikarstwo i komunikacja społeczna” oraz specjalności „Turystyka dziedzictwa kulturowego”. Zajęcia dydaktyczne, prowadzone z użyciem środków audiowizualnych, są wysoko oceniane przez studentów – w roku akademickim 2016/17 uzyskałem średnią ocenę studentów 4,92. Jako promotor prac licencjackich w latach 2008/09, 2010/11 i 2012/13

wypromowałem łącznie 43 licencjatów, a corocznie prowadzę i oceniam od kilkunastu do kilkudziesięciu pisemnych prac rocznych z poetyki. Oprócz pracy dydaktycznej biorę czynny udział w pracach organizacyjnych Instytutu, jak komisje harmonogramowe, rekrutacyjne czy programowe; jestem też opiekunem Sekcji Filmoznawczej Koła Naukowego Antropologów Kultury. Ponadto w razie potrzeby służę macierzystej jednostce swymi umiejętnościami plastycznymi: opracowałem m.in. oprawę graficzną do katalogu ECTS oraz folderu informacyjnego zachęcającego do studiowania na naszych kierunkach. Zaprojektowałem również oprawę graficzną konferencji naukowej i okładkę monografii *Zesłania i powroty. Twórczość Józefa Bujnowskiego* (red. Wojciech Ligęza i Jolanta Pasterska, wyd. UR, Rzeszów 2014) oraz okładkę do monografii *Doświadczenie. Przeżycie. Kontemplacja. Pisarstwo Kazimierza Brauna* (red. Jolanta Pasterska i Barbara Trygar, wyd. UR, Rzeszów 2017).

7. Działalność popularyzatorska i współpraca z instytucjami zewnętrznymi.

Jako czynny uczestnik – w roli twórcy, publicysty, popularyzatora, organizatora i eksperta – procesu formowania się i ewolucji zjawiska kulturowego, jakim jest polski komiks współczesny, od połowy lat osiemdziesiątych XX wieku angażowałem się w liczne i wielorakie przedsięwzięcia w jego obszarze.

W latach dziewięćdziesiątych uprawiałem intensywną działalność publicystyczną, publikując teksty na łamach takich pism i fanzinów jak „Nowa Fantastyka”, „Komiks”, „Komiks Forum”, „Czas Komiksu – Antologia”, „AQQ”, „CDN”, „KKK”, „Krakers”, „Arena Komiks”, „Fenix”, „Fantom”, „Świat Komiksu”, „Science Fiction” i „Czas Fantastyki”. Moje teksty ukazały się też w takich czasopismach i dziennikach, jak „Rzeczpospolita”, „Gazeta o Książkach”, „Dziennik”, „Odgłosy” czy „Tygiel Kultury”. Przygotowałem też blok tekstów – dossier dotyczące polskiego komiksu dla francuskojęzycznego miesięcznika „Les Echos de Pologne” (nr 102 – październik 2009).

Swoją wiedzę z zakresu historii i współczesności polskiego komiksu mogłem też wykorzystać biorąc udział w przygotowaniu wystaw komiksu polskiego i zagranicznego (prezentacje twórców z Francji, Szwajcarii i Czech) w kraju (w Rzeszowie, Tarnowie, Ropczycach, Krakowie, Wrocławiu, Łodzi, Wałbrzychu i Nowej Rudzie) i za granicą: w Budapeszcie, Brukseli, Strasbourgu, Lukce, Amadorze, Tel Avivie i Broumovie. Przygotowałem też polskie tłumaczenie oprawy wystawy komiksu szwajcarskiego podczas Międzynarodowych Targów Książki w Warszawie w 2005 r. oraz – również w maju 2005 r. - pełniłem funkcję kuratora niezwiązanej z komiksem wystawy plastycznej „Mam na imię Judyta” Pierre’a i Annick Debienów z Francji w rzeszowskim Biurze Wystaw Artystycznych

W organizacji przedsięwzięć związanych z komiksem współpracowałem m. in. z Ambasadą Republiki Francji w Warszawie, Instytutem Francuskim w Krakowie, szwajcarską Fundacją Pro Helvetia, a ostatnio z Instytutem Polskim w Pradze oraz Instytutem Czeskim w Warszawie. Jestem też autorem lub współautorem tekstów do katalogów indywidualnych i zbiorowych wystaw komiksów oraz wstępów i posłowi w publikacjach komiksowych. Jako badacz, ale też przedstawiciel polskiego środowiska komiksowego regularnie uczestniczę w międzynarodowych festiwalach komiksu za granicą, głównie we Francji w Angoulême (od roku 2000) i Strasbourgu (od roku 2010). Ponadto uczestniczę w wystawach komiksu jako twórca (wystawy indywidualne w Krakowie, Wałbrzychu i Rzeszowie); na przełomie kwietnia i maja 2017 roku prezentowano moje prace na wystawie polskiego komiksu historycznego w Neapolu we Włoszech.

Od roku 1992 jestem współpracownikiem Międzynarodowego Festiwalu Komiksu i Gier w Łodzi, gdzie pełnię funkcję członka, a często również przewodniczącego jury w konkursie na krótką formę komiksową. Współpracuję też z organizatorami Festiwalu Komiksowa Warszawa, towarzyszącego Warszawskim Targom Książki. Od roku 1998 pełnię funkcję przewodniczącego Rzeszowskiej Akademii Komiksu, działającej przy Wojewódzkim Domu Kultury w Rzeszowie, prowadząc tam comiesięczne spotkania, a także organizując cykliczne imprezy pod nazwą Podkarpackie Spotkania z Komiksem (do tej pory odbyło się 29 edycji, ostatnia na początku grudnia 2018 r.). Od roku 2017 stale współpracuję z Festiwalem Literackim „Góry Literatury” w Nowej Rudzie, organizując jego część komiksową, składającą się z wystaw prezentujących twórczość polskich i zagranicznych twórców oraz spotkań z artystami.

Wielokrotnie byłem zapraszany do udziału w pracach jury konkursów komiksowych, organizowanych przez takie instytucje, jak Fundacja Wspomagania Wsi, Urząd Marszałkowski Województwa Podkarpackiego, Instytut Polski w Pradze i Instytut Czeski w Warszawie oraz instytucje kultury w Gdańsku, Szczecinie, Stalowej Woli, Płocku i Wrocławiu. Dwukrotnie uczestniczyłem też w pracach jury konkursów o nagrodę im. dra Tomasza Marciniaka za najlepszą publikację naukową i popularnonaukową poświęconą komiksowi oraz konkursów o stypendium dla twórców komiksów ufundowane przez wydawnictwo Gildia.

Prowadziłem spotkania i warsztaty komiksowe dla dzieci i młodzieży organizowane w bibliotekach, szkołach i domach kultury Rzeszowa, Podkarpacia i Małopolski, wygłaszam też liczne prelekcje dotyczące komiksu w szkołach i ośrodkach kultury w różnych miejscach w kraju – ostatnie miały miejsce we Wrocławiu przy okazji Festiwalu Brunona Schulza w październiku 2018 roku oraz w pałacu w Chrząstnem w grudniu 2018.

Od 2014 roku jestem też członkiem rady naukowej pisma „Zeszyty Komiksowe” poświęconego badaniom komiksu.

Jestem członkiem Stowarzyszenia Twórców Contur w Łodzi, Polskiego Towarzystwa Komiksowego, Stowarzyszenia Literacko-Artystycznego „Fraza” w Rzeszowie, Stowarzyszenia Literackiego im. Krzysztofa Kamila Baczyńskiego w Łodzi oraz Stowarzyszenia Kulturalnego „Góry Babel” w Nowej Rudzie.

Moja działalność popularyzatorska, organizacyjna i publicystyczna przyniosła mi kilka wyróżnień środowiskowych, jak Nagroda im. Papcia Chmiela – doktorat *humoris causa* „Tytus 2000” za wkład w rozwój polskiego komiksu, przyznany podczas Międzynarodowego Festiwalu Komiksu w Łodzi w 2000 r., medal pamiątkowy „Za zasługi dla polskiej fantastyki” z okazji XXX-lecia miesięcznika literackiego „Nowa Fantastyka”, przyznany w 2012 r., oraz medal pamiątkowy przyznany podczas XXV Międzynarodowego Festiwalu Komiksu i Gier w Łodzi w 2014 r. W 2009 roku otrzymałem również honorową odznakę Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego „Zasłużony dla kultury polskiej”.

Wojciech Birek